УДК 342.727:004
DOI https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2026.5/37

Юринець Ю. Л.
https://orcid.org/0000-0003-0281-3251
Київський національний університет будівництва та архітектури

Бєлкін Л. М.
https://orcid.org/0000-0001-8672-8147

Криволап Є. В.
https://orcid.org/0000-0003-2599-2520

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ НА САМОВИРАЖЕННЯ В ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ СИСТЕМАХ

У статті досліджуються теоретико-правові засади обмеження права на самовираження в інформаційно-комунікаційних системах у контексті сучасних інформаційних загроз, цифрової трансформації суспільства та забезпечення національної безпеки України. Актуальність дослідження зумовлена тим, що в умовах розвитку інформаційного суспільства та використання цифрових технологій інформаційний простір став одним із ключових засобів реалізації права на свободу вираження поглядів, але водночас – інструментом поширення деструктивних інформаційних впливів, пропаганди та ворожої діяльності.

У дослідженні застосовано загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема аналізу, синтезу, порівняльно-правовий метод та метод дослідження практики Європейського суду з прав людини. Проаналізовано положення статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, статті 34 Конституції України, норми законодавства України у сфері інформаційної та кібербезпеки, а також правові позиції ЄСПЛ щодо допустимості обмежень свободи вираження поглядів у цифровому середовищі.

Встановлено, що право на самовираження не є абсолютним і може бути обмежене за умови дотримання критеріїв законності, легітимної мети, необхідності в демократичному суспільстві та пропорційності. Особливу увагу приділено тому, що інформаційно-комунікаційні системи через швидкість поширення інформації та значне охоплення аудиторії створюють підвищені ризики для суспільної безпеки та прав інших осіб.

Обґрунтовано, що в умовах збройної агресії російської федерації проти України обмеження поширення ворожої пропаганди, закликів до насильства, розпалювання ненависті та інших деструктивних інформаційних впливів відповідають міжнародним стандартам захисту прав людини за умови їх правової визначеності та пропорційності. Зроблено висновок про необхідність забезпечення балансу між гарантуванням свободи самовираження та захистом інформаційного простору держави від загроз, що становлять небезпеку для демократичного суспільства і національної безпеки.

Ключові слова: *свобода вираження поглядів, право на самовираження, інформаційно-комунікаційні системи, інформаційна безпека, кібербезпека, обмеження прав людини, Європейський суд з прав людини, інформаційна війна, національна безпека.*

Постановка проблеми. У сучасному світі свобода слова, яка вважається вищою цінністю демократичного суспільства, стараннями архітекторів інформаційних воєн перетворюється на грізну зброю ворожих впливів – інформаційну зброю. Зазначене особливо яскраво проявилося в період агресії рф проти України [1, с. 305]. У цих умовах трансформація інформаційної конфігурації світу ставить перед дослідниками нові завдання і потребують розроблення нових підходів до питань розвитку інформаційного суспільства, визначення ролі держави в цьому процесі, з'ясування меж впливу права на суспільні відносини [2, с. 36]. В.Ф. Загурська-Антонюк наголошує, що одним із

© Юринець Ю. Л., Бєлкін Л. М., Криволап Є. В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

механізмів розв'язання питання протидії інформаційним загрозам є обмеження доступу до інформації. Але тут же ця авторка вказує, що такі обмеження можуть «виявитися неприпустимими у цивілізованих демократичних суспільствах, які прагнуть до демократичних цінностей» [3]. Отже, питання обмеження в демократичних суспільствах прав на самовираження в інформаційно-комунікаційних системах є актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науковій літературі питанням інформаційної й кібер- безпеки присвячені праці низки відомих вчених, серед яких В.Ю. Богданович, Р.А. Калюжний, Ю.Д. Кунєв, М.І. Легенький, С.Я. Лихова, В.А. Ліпкан, А.І. Марущак, Н.Б. Новицька, І.М. Сопілко, О.О. Тихомиров, В.В. Філінович, інші автори. Натомість зміни інформаційної конфігурації світу вимагають від дослідників розробки нових підходів до розвитку інформаційного суспільства, з'ясування меж впливу закону на зв'язки з громадськістю. Зокрема, у статті [4] автори висновують, що можливості кіберпростору підвищили ризики кіберзагроз, спричинили масований та різноманітний вплив на людей, а також мають здатність підривати фундаментальні демократичні цінності та свободи, негативно впливати на критичну інфраструктуру [4, с. 334]. У статті [5, с. 50–51] констатується, що свобода слова в Інтернеті регулюється, зокрема, статтею 10 Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – ЄКПЛ), а також статтею 34 Конституції України.

Постановка завдання. Метою даної роботи є комплексний аналіз теоретико-правових засад обмеження права на самовираження в інформаційно-комунікаційних системах, визначення допустимих меж такого обмеження відповідно до міжнародних стандартів захисту прав людини та законодавства України, а також обґрунтування напрямів удосконалення правового регулювання в умовах протидії інформаційним загрозам, забезпечення національної безпеки та збереження демократичних цінностей.

Виклад основного матеріалу. Демократичне суспільство намагається створити перешкоди адміністративному тиску влади на права і свободи. У британському Біллі про права від 16/26 грудня 1689 р. [6, с. 290] вказувалося, що свобода слова і дебатів не повинні бути приводом до будь-якого переслідування. Гарантії свободи слова, друку, самовираження передбачені у сучасних Конституціях демократичних країн. Аналогічні норми містяться у ст. 19 Загальної декларації прав людини, а також і у Конституції України.

Стаття 10 ЄКПЛ «Свобода вираження поглядів» включає дві частини:

1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі, для захисту репутації або прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду і є необхідними в демократичному суспільстві.

Ці формулювання ст. 10 ЄКПЛ відображають єдність прав та обов'язків у сфері свободи самовираження, відповідно до якого вказані права можуть підлягати певними обмеженнями, однак пріоритет залишається за гарантуванням прав. Як вказується у п. 41 рішення Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) від 10.08.2006 р. у справі «Ляшко проти України» [7], «предмет пункту 2 статті 10 (щодо обґрунтованості обмежень) застосовується не тільки до «інформації» чи «ідей», які … розглядаються як необразливі чи як малозначущі, але й до тих, які можуть ображати, шокувати чи непокоїти... потреба в таких обмеженнях має бути переконливо встановлена». У ст. 11 Французької Декларації прав людини і громадянина не тільки визначений пріоритет «вільного повідомлення іншим думок», але й встановлюється, що така свобода тягне «відповідальність за зловживання цією свободою у випадках, встановлених законом» [6, с. 290].

Сучасна практика ЄСПЛ узгоджується з новими викликами часу щодо сутності свободи вираження поглядів, зокрема, в інформаційно-комунікаційних системах. У справі «Cengiz and Others v. Turkey» Судом було визнано відеоплатформу YouTube важливим засобом реалізації права осіб отримувати та поширювати інформацію й ідеї, тоді як наказ про блокування платформи є втручанням держави у право на свободу

вираження поглядів. Окрім того, було встановлено відсутність будь-якого законодавчого положення, яке б наділяло суд такими повноваженнями [8, 9]. Вказана справа підтвердила, що стаття 10 ЄКПЛ гарантує не лише право на передачу інформації, але й право осіб на її отримання.

Таким чином, висновує К.С. Токарєва, слід відзначити, що свобода вираження поглядів – це право кожної особи вільно, без будь-якого невмотивованого стороннього втручання отримувати, зберігати, поширювати, висловлювати інформацію та ідеї про різноманітні явища, процеси, події, надавати оцінку таким подіям у будь-якій формі вираження, а також дотримуватися переконань на власний розсуд у межах, визначених національним законодавством [8].

Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII «Про основні засади забезпечення кібербезпеки» побудований виходячи з принципів дотримання прав і свобод осіб у кіберпросторі: пріоритет прав і свобод людини і громадянина – будь-які заходи кіберзахисту мають здійснюватися лише в межах закону і з дотриманням прав людини; законність і пропорційність – забороняється надмірне втручання у приватне життя під приводом кіберзахисту; публічність та відкритість державної політики у сфері кібербезпеки; демократичний цивільний контроль – діяльність спецслужб і військових у кіберсфері підконтрольна суспільству та парламенту.

Потенційними загрозами для конституційних прав громадян у кіберпросторі може бути: надмірне втручання у приватність під час моніторингу кіберінцидентів; нелегітимний збір або обробка персональних даних у державних чи приватних ІТ-системах; цензура або блокування контенту під приводом інформаційної безпеки; цифрова нерівність – обмежений доступ окремих груп громадян до безпечних електронних послуг; відсутність ефективних механізмів оскарження рішень, що порушують права користувачів у кіберпросторі.

Українські стратегічні документи (зокрема Стратегія кібербезпеки України від 14.05.2021 р.) визначають, що держава забезпечує баланс між потребою у безпеці кіберпростору та збереженням прав і свобод людини в інформаційному суспільстві. Отже, забезпечення конституційних прав у сфері кібербезпеки – це баланс між захистом держави та захистом людини. Кібербезпека повинна не обмежувати, а гарантувати: приватність (ст. 32 Конституції), свободу слова та інформації (ст. 34 Конституції), безпечне користування цифровими сервісами (ст. 40 Конституції), і водночас – захист від кіберзагроз, які можуть ці права знищити.

Разом із тим, проблема забезпечення свободи вираження поглядів (свободи самовираження) ***НЕ ЗАВЖДИ*** вирішується однозначно на користь особи, яка намагається захистити своє право. Так, у рішенні по справі «Roth v. United States» Верховного Суду США зазначено, що «безумовне формулювання Першої поправки[1] не було призначене для захисту кожного вираження» [10]. У рішенні від 03.07.1978 р. у справі «FCC[2] v. Pacifica Foundation» Верховного Суду США останній не зміг однозначно стати на сторону скаржника [11]. У рішенні констатовано, що «зміст мовлення радіостанції, який був «вульгарними», «образливим» і «шокуючим», **не має права на абсолютний конституційний захист**, тому необхідно оцінити дії FCC в контексті цієї передачі в ефір. Суд вирішив, що FCC не могла повністю заборонити такий контент, але могла обмежити трансляції певним часом доби. Це було пов'язано з тим, що Комісія мала повноваження захищати дітей від потенційно образливого матеріалу та гарантувати, що небажана мова не порушує приватності сімей.

Отже, завжди виникає проблема, з одного боку, меж свободи самовираження, і, з іншого боку, допустимості її обмежень. А такі обмеження є можливими як з точки зору зазначеного вище дуалізму прав і обмежень свободи самовираження (стаття 10 ЄКПЛ), так і з точки зору практичних потреб обмеження ворожих інформаційно-психологічних впливів, на що, зокрема, вказувалося у роботі [3]. Це ж саме положення унормовано і у частині 3 згаданої вище статті 34 Конституції України, відповідно до якої «здійснення цих прав [на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, вільне поширення інформації] може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя». Отже, потрібно розглянути міжнародні демократичні стандарти застосування таких обмежень щодо інформаційно-комунікаційних систем.

Так, у справі «Дельфі АС проти Естонії» ЄСПЛ наголосив на тому, що ризик шкоди, завданої пові-

[1] Мається на увазі поправка 1 до Конституції США

[2] Федеральна комісія зі зв'язку США

домленнями в Інтернеті, для здійснення та користування правами і свободами людини, **може бути вищим, ніж у пресі**, оскільки «незаконні висловлювання», включаючи ворожі висловлювання та заклики до насильства, можуть розповсюджуватися у всьому світі за лічені секунди, а іноді залишаються постійно доступними в мережі [12].

У рішенні ЄСПЛ у справі «Савва Терентьєв проти росії» Суд дійшов висновку про потребу в справах щодо порушення права на свободу вираження поглядів в Інтернеті оцінювати потенційний вплив Інтернет-видання, тобто сферу охоплення ним громадськості. Потенційний вплив інформації, опублікованої в Інтернеті на платформі чи у соціальній мережі з невеликою аудиторією, та інформації, опублікованої на часто відвідуваних і відомих веб-сторінках, відрізнятимуться [13].

У справі «Кілін проти Росії» Суд також наголосив на неабсолютності права на свободу вираження поглядів. У своїй позиції ЄСПЛ вказав, що Інтернет – один із основних засобів, за допомогою якого реалізується право на свободу вираження поглядів завдяки своїй доступності та здатності зберігати та передавати великі обсяги інформації. Р. Кілін завантажив відеоролик (нарізку кадрів) із фільму під назвою «Россия 88» та музичну композицію «Слава Руси» групи «Коловрат» у соціальній мережі «Вконтакте». У матеріалах справи зазначено, що сюжет вказаного фільму висвітлює діяльність неонацистів (субкультура «скінхедів») у російській федерації. Музична композиція містила заклики до насильницьких дій, спрямованих на посилення національної ворожнечі. ЄСПЛ погодився з висновками національних судів про те, що опубліковані відеоролик та пісня були не засобом власного художнього вираження чи сатиричного соціального коментаря заявника, а розпалюванням етнічної ворожнечі, проявом нетерпимості. ЄСПЛ також наголосив на тому, що поширення матеріалів подібного змісту в навіть нечисленній онлайн-групі однодумців зумовлює радикалізацію їхніх ідей. Отже, порушення права на свободу вираження поглядів не було [14].

Таким чином, за позицією ЄСПЛ, негативні прояви самовираження в інформаційно-комунікаційних системах, враховуючи швидкість поширення інформації, широке охоплення користувачів, відсутність усталеного контролю, є більш небезпечними, ніж у «звичайній» пресі, а тому потребують більшої уваги. Як наголошує О. Мітенко, відсутність механізмів державного контролю за розповсюдженням інформації через Інтернет-сайти спричинює швидке збільшення обсягу соціально-політичного контенту (анонімного, достовірність якого викликає сумніви, провокаційного та відверто незаконного), що дублюється традиційними вітчизняними ЗМІ із посиланням на Інтернет [15].

У монографії [16, с. 468-557] наголошується, що ЄСПЛ послідовно дотримується позиції, згідно з якою обмеження свободи слова мають тлумачитися вузько, а необхідність будь-яких обмежень має бути переконливо доведена [16, с. 472]. Допустимі підстави обмеження свободи вираження поглядів встановлені у ч. 2 ст. 10 ЄКПЛ, а саме: територіальна цілісність або громадська безпека; охорона здоров'я або моралі; національна безпека; охорона порядку або запобігання злочинам; захист репутації або прав інших осіб; запобігання розголошенню конфіденційної інформації або підтримання авторитету і безсторонності суду. Огляд характеру обмежень, які ЄСПЛ визнає прийнятними, свідчить про те, що найчастіше серед них визнаються прийнятними обмеження щодо захисту суспільної моралі. С. Шевчук відзначає, що захист національної безпеки підлягає навіть більш жорсткому нагляду з боку ЄСПЛ, ніж захист суспільної моралі [16, с. 543].

Важливим аспектом захисту суспільної моралі є обмеження розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості [17]. Зокрема, згідно пункту 2 ч. 1 ст. 36 Закону України від 13.12.2022 р. № 2849-IX «Про медіа», на території України в медіа та на платформах спільного доступу до відео забороняється поширювати, зокрема, висловлювання, що розпалюють ненависть, ворожнечу чи жорстокість до окремих осіб чи груп осіб за ознакою етнічного чи соціального походження, громадянства, національності, раси, релігії та вірувань, віку, статі, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, інвалідності.

Ця вимога відповідає заборонам, передбаченим Додатковим протоколом до Конвенції Ради Європи «Про кіберзлочинність», згідно з яким забороняється поширення через інформаційно-комунікаційні системи інформаційної продукції ксенофобного та расистського характеру, яка (продукція) захищає, сприяє або підбурює до ненависті, дискримінації чи насильства проти будь-якої особи або групи осіб за ознаками кольору шкіри, раси, національного або етнічного походження, а також віросповідання, якщо вони використовуються як привід для будь-якої з цих дій.

Зокрема, у Рекомендації № R (89) 7, враховуючи, зокрема, норми ст.ст. 8 і 10 ЄКПЛ щодо свободи вираження поглядів і безперешкодного поширення інформації та ідей, визнається, тим

не менш, важливість консолідації дій, спрямованих ***проти поширення відеозаписів насильницького, жорстокого й порнографічного змісту***, а також проти вживання наркотиків, зокрема задля захисту неповнолітніх.

У Європейській конвенції про транскордонне телебачення (1998 р.) вимагається (ст. 7), що усі елементи програмних послуг, зокрема, не повинні: a) бути непристойними і, особливо, містити порнографію; b) неправомірно пропагувати насильство чи спонукати до расової ненависті. Усі елементи програмних послуг, які можуть завдати шкоди фізичному, психічному чи моральному розвиткові дітей та підлітків, не повинні транслюватись, якщо під час трансляції та прийому вони мають змогу їх дивитися.

Комплекс підходів, що дає уявлення про європейські стандарти обмеження поширення матеріалів, що містять показ насильства та жорстокості, надають Рекомендації Комітету міністрів РЄ № R (89) 7 від 27.04.1989 р. [18], № R (97) 19 від 30.10.1997 р. «Про показ насильства електронними ЗМІ» [19], № R (97) 20 від 30.10.1997 р. «Про розпалювання ненависті» [20]. Базовим принципом підходу до обмежень в даній сфері є правила, встановлені ст. 10 ЄКПЛ.

Агресія рф проти України, суттєвою складовою якої виявилася інформаційна війна [21], поставила в останні 12 років, якщо рахувати від окупації рф Криму, перед Україною нові виклики, до яких Україна виявилася неготовою [22, с. 76]. Як зазначає Ю.О. Горбань [21, с. 137], антиукраїнська пропагандистська кампанія виявила недостатню сформованість наукових і методологічних обґрунтувань та пояснень щодо дій у подібних ситуаціях, продемонструвала слабку координованість дій державних органів влади, громадянського суспільства, експертного та наукового середовищ, журналістів щодо протидії таким кампаніям.

Доктор юрид. наук В.А. Ліпкан вказує на так звану білу (формально – легальну) пропаганду – відверто нелояльну до суб'єкта-адресата, яка ведеться будь-якими ЗМІ офіційними каналами без приховування її спрямованості та джерела. Така пропаганда, наприклад, ведеться російськими ЗМІ проти України, Туреччини, США, ЄС, їх посадових осіб. Фактично пропаганда становить спосіб інформаційної боротьби, який передбачає активний наступальний інформаційний вплив на об'єкт з метою внесення наперед заданих змін до інформаційного простору, що спричинює відповідні зміни у просторі реальності [23].

Вказане однозначно свідчить про загрози національній безпеці України інформаційного впливу агресора, тому виникають обґрунтовані підстави обмежувати чи забороняти поширення відповідної ворожої інформації. Такі заборони чи обмеження відповідають критеріям ч. 2 ст. 10 ЄКПЛ. Зокрема, з приводу першого критерію обмежень – встановлення законом – слід зазначити, що українське право і практика пішли шляхом застосування таких заборон (обмежень), як-от: ретрансляції передач російського телерадіомовника; трансляції (поширення) телерадіопродукту виробництва рф; використання певних тем, що шкодять національній безпеці України, у національному телерадіопродукті.

Як зазначає К.С. Токарєва [8], новітній період історії Української держави, який триває з 2014 року в зв'язку з початком збройної агресії рф проти України, ознаменувався початком інформаційної гострої війни, що вагомо вплинуло на дотримання права свободи вираження поглядів в Україні та актуалізувало питання щодо обмеження такого права [8]. Проф. Ю.Д. Кунєв наголошує, що проблема забезпечення інформаційної та кібер- безпеки стає особливо актуальною під час зовнішніх загроз, зокрема, гібридної війни [24]. На виконання державної політики у сфері забезпечення державної безпеки законодавець закріпив певні обмеження, які безпосередньо впливають на свободу вираження поглядів в Україні. Зокрема, у друкованих засобах масової інформації та під час діяльності телерадіоорганізацій заборонено: розповсюджувати заклики до захоплення влади, насильницької зміни територіальної цілісності України або конституційного ладу; поширювати інформацію, яка розпалює ворожнечу, у тому числі національну; пропагувати війну, жорстокість, насильство; популяризувати та пропагувати російську федерацію з метою створення її позитивного образу та виправдання або визнання правомірною окупацію українських територій; заперечувати збройну агресію держави-агресора проти України; здійснювати глорифікацію осіб, які реалізують збройну агресію російської федерації проти України, поширювати російський інформаційний контент тощо. Аналогічні межі свободи встановлені для телерадіоорганізацій [8].

При прийнятті Закону України від 13.12.2022 р. № 2849-IX «Про медіа» ці вимоги та заборони були послідовно реалізовані у цьому Законі. Так, згідно ч. 1 ст. 123 Закону, на території України забороняється поширювати аудіовізуальні медіа-сервіси на замовлення та сервіси провайдерів аудіові-

зуальних сервісів держави-агресора. Згідно ч. 1 ст. 124 Закону, до європейського та національного продукту не може відноситися програма, щонайменше один виробник, продюсер якої є: 1) фізичною особою, яка є громадянином держави-агресора (держави-окупанта), за виключенням осіб, що мають дозвіл на тимчасове або постійне проживання в Україні; 2) юридичною особою, зареєстрованою у державі-агресорі (державі-окупанті) чи з місцезнаходженням у такій державі; або 3) юридичною особою, в якій кінцевим бенефіціарним власником є особа, яка є громадянином або резидентом держави-агресора (держави-окупанта), чи юридична особа, зареєстрована в такій державі або з місцезнаходженням у такій державі.

Виходячи з ворожої діяльності пропагандистських ЗМІ країни-агресора, такі обмеження та заборони мають легітимну мету і є необхідними в демократичному суспільстві для його захисту від деструктивних впливів. Адже це ті самі ЗМІ, які масово випускали брехливі та пропагандистські «новини» антиукраїнської спрямованості (мовою оригіналів): «распятый мальчик» «мать упомянутого распятого мальчика, которую привязали к танку и таскали по площади» «два раба», «обглоданные снегири, в отличие от синичек патриотичной расцветки», «пьяные негры танцуют на украинских танках», «Яценюк воевал в Чечне и участвовал в пытках и расстрелах российских военнопленных» тощо. Немає жодних підстав дозволяти цим агентствам та ЗМІ легітимно поширювати цю інформацію в Україні.

Філолог А. Гребенюк, вважає [25], що антиукраїнською пропагандою є сукупність методів спеціальних інформаційних операцій, що полягає у деструктивному маніпулятивному та відкритому ідейно-політичному, соціальному, релігійному та іншому впливові (шляхом використання комунікативних технологій, поширення і постійного, глибокого та детального роз'яснення ідей, поглядів, знань, закликів) на суспільство, групу осіб або окрему особу, з метою їх ***переорієнтації на інші цінності та ідеали*** й провокування запрограмованих емоцій, підштовхування до вчинення дій з дестабілізації ситуації й послаблення державного та суспільно-політичного устрою, посягання на державний суверенітет, територіальну цілісність, демократичний конституційний лад та інші життєво важливі національні інтереси України [25, с. 135].

Отже, російська пропаганда завдала і завдає національній безпеці України величезної шкоди, реально призводить до загибелі людей, тому обмеження такої пропаганди відповідає легітимній меті – забезпеченню національної безпеки – та є необхідною в демократичному суспільстві.

Виходячи з цих принципів, Україна у період гібридної війни рф проти України здійснила низку дій, спрямованих на обмеження проникнення російського і проросійського контенту в українські інформаційно-комунікативні мережі і у ЗМІ. Зокрема, здійснено:

– *заборона російських соціальних мереж і сайтів.* Указом від 15.05.2017 року № 133/2017 Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28.04.2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» було запроваджене блокування доступу до російських сервісу mail.ru, соціальних мереж «ВКонтакте», «Одноклассники» та інших. В подальшому блокування було продовжено Указом Президента України від 14.05.2020 року № 184/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.05.2020 року «Про застосування, скасування і внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» було запроваджене блокування доступу до російських сервісу mail.ru, соціальних мереж «ВКонтакте», «Одноклассники» та інших;

– *запровадження санкцій проти засобів масової інформації.* Указом Президента України від 02.02.2021 року № 43/2021 введено в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 02.02.2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)». Санкції було застосовано до юридичних осіб, серед яких телеканали «112 Україна», «NewsOne», «Zik».

Ці обмеження свободи вираження поглядів в соціальних мережах є необхідними в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності та громадської безпеки, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі, зокрема, у разі протидії розповсюдженню закликів до насильства і національному протистоянню, що є прямими загрозами національній безпеці держави. Тому обмеження, запроваджені в Україні, на російські Інтернет-канали, соціальні мережі та платформи, є виправданими в демократичному суспільстві.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що право на самовираження в інформаційно-комунікаційних системах є невід'ємним елементом сучасного демокра-

тичного суспільства, який забезпечує реалізацію свободи думки, слова, отримання та поширення інформації. Водночас цифрове середовище суттєво змінило характер реалізації цього права, оскільки швидкість поширення інформації, її транскордонність, можливість анонімного розповсюдження та значний вплив на суспільні процеси створюють нові ризики для прав людини, громадської безпеки та національних інтересів держави.

Встановлено, що свобода самовираження не має абсолютного характеру. Відповідно до положень статті 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та статті 34 Конституції України її здійснення може бути обмежене за умови, якщо такі обмеження встановлені законом, переслідують легітимну мету, є необхідними в демократичному суспільстві та відповідають принципу пропорційності. При цьому ключовим завданням держави є не обмеження свободи як такої, а недопущення використання інформаційно-комунікаційних систем для поширення контенту, який створює реальні загрози правам інших осіб, громадській безпеці або національній безпеці.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини свідчить, що під час оцінювання допустимості втручання держави у право на свободу вираження поглядів необхідно враховувати специфіку цифрового середовища, зокрема масштаб аудиторії, потенційний вплив поширюваної інформації, швидкість її розповсюдження та можливість завдання значної шкоди. Водночас Суд послідовно виходить із того, що будь-які обмеження свободи слова повинні тлумачитися вузько, а необхідність їх застосування має бути переконливо обґрунтована.

Доведено, що в умовах збройної агресії російської федерації проти України інформаційно-комунікаційні системи стали одним із основних інструментів ведення гібридної війни, що зумовлює необхідність застосування спеціальних правових механізмів захисту інформаційного простору. Обмеження поширення ворожої пропаганди, закликів до насильства, розпалювання ненависті та матеріалів, спрямованих на підрив територіальної цілісності й державного суверенітету України, відповідають критеріям допустимого втручання у свободу вираження поглядів, оскільки мають визначену законом правову основу, переслідують мету захисту національної безпеки та є необхідними в умовах існуючих загроз.

Разом із тим, забезпечення кібербезпеки та інформаційної безпеки не може розглядатися як підстава для необмеженого державного контролю за інформаційним простором. Будь-які заходи щодо обмеження права на самовираження повинні ґрунтуватися на принципах законності, обґрунтованості, пропорційності та судового контролю, що є необхідною умовою збереження демократичного характеру суспільства.

Таким чином, оптимальною моделлю правового регулювання у сфері інформаційно-комунікаційних систем є забезпечення балансу між гарантуванням свободи самовираження та захистом суспільства й держави від інформаційних загроз. Подальший розвиток законодавства України у цій сфері має бути спрямований на вдосконалення механізмів протидії деструктивним інформаційним впливам із одночасним забезпеченням ефективних гарантій недопущення необґрунтованого обмеження фундаментальних прав і свобод людини.

Список літератури:

1. Юринець Ю.Л., Сопілко І.М., Бєлкін Л.М., Бєлкін М.Л. Дослідження проблем інформаційної безпеки України на засадах міждисциплінарного підходу: соціологія, психологія, право. *Юридичний науковий електронний журнал* : електронне наукове фахове видання. 2020. № 7. С. 300–307. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/77

2. Сопілко І.М. Роль доктрини інформаційної безпеки України в реалізації державної інформаційної політики України. *Журнал східноєвропейського права*. 2014. № 2. С. 36–41.

3. Загурська-Антонюк В.Ф. Політично-інформаційні безпекові механізми в українській державній системі у контексті геополітичних змін. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 2. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.2.31

4. Legenkyi M., Piankivska L., Tolbatov A. Legal basis for cybersecurity in Ukraine under martial law. CH&CMiGIN'24: Third International Conference on Cyber Hygiene & Conflict Management in Global Information Networks, January 24–27, 2024, Kyiv, Ukraine. С. 334–342.

5. Ващенко А.В. Свобода вираження поглядів в Інтернеті: pro et contra. *Право та інновації*. 2014. № 3 (7). С. 49–54.

6. Юринець Ю.Л. Європеїзація адміністративного права України у сфері охорони культурних прав громадян. Дис. … д-ра юрид. наук. Спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ. 2016. 676 с.

7. Справа «Ляшко проти України». Рішення по Заяві № 21040/02. ЄСПЛ. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_275 (дата звернення: 23.07.2026).

8. Токарєва К.С. Забезпечення конституційних прав громадян в контексті конвенційних зобов'язань України. Колективна монографія. Розділ 5. Київ: «Видавництво Людмила», 2022. С. 114–137.

9. Case of Cengiz and Others v. Turkey. Рішення по Заяві № 48226/10 and 14027/11). URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-159188 (дата звернення: 23.07.2026).

10. Roth v. United States. U.S. Supreme Court. Рішення Верховного Суду США від 24.06.1957 р. URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/354/476/ (дата звернення: 23.07.2026).

11. FCC v. Pacifica Foundation, 438 U.S. 726 (1978). Рішення Верховного Суду США від 03.07.1978 р. URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/438/726/ (дата звернення: 23.07.2026).

12. Case of Delfi AS v. Estonia. Рішення по Заяві № 64569/09. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-126635 (дата звернення: 23.07.2026).

13. Case of Savva Terentyev v. Russia. Рішення по Заяві № 10692/09. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-185307 (дата звернення: 23.07.2026).

14. Case of Kilin v. Russia. Рішення по Заяві № 10271/12. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-209864 (дата звернення: 23.07.2026).

15. Мітенко О.В.Інформаційна безпека як складова національної безпеки України. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2019. № 1. С. 27–36.

16. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. К. : Реферат, 2006. 848 с.

17. Вітвіцька В.В. Кримінологічні проблеми попередження злочинних посягань на моральний і фізичний розвиток неповнолітніх. Автореф. дис… канд юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право». К. 2002. 22 с.

18. Рекомендація від 27.04.1989 р. № R (89) 7 Комітету міністрів РЄ «Про принципи поширення відеозаписів насильницького, жорстокого чи порнографічного змісту», ухвалена. Комітетом міністрів на 425-му засіданні заступників міністрів від 27.04.1989. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_723 (дата звернення: 23.07.2026).

19. Рекомендація від 30.10.1997 р. № R (97) 19 Комітету міністрів РЄ «Про показ насильства електронними ЗМІ», ухвалена Комітетом міністрів на 607-му засіданні заступників міністрів від 30.10.1997. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_735 (дата звернення: 23.07.2026).

20. Recommendation No. R (97) 20 «Of the committee of ministers to member states on «hate speech» [Рекомендація від 30.10.1997 р. № R (97) 20 Комітету міністрів Ради Європи «Про розпалювання ненависті», ухвалена. Комітетом міністрів на 607-му засіданні заступників міністрів від 30.10.1997]. URL: https://rm.coe.int/1680505d5b (дата звернення: 23.07.2026).

21. Горбань Ю.О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник НАДУ*. 2015. № 1. С. 136–141.

22. Сопілко І.М. Роль Закону України «Про основи національної безпеки України» в реалізації державної інформаційної політики України. *Юридичний науковий електронний журнал* : електронне наукове фахове видання. 2014. № 2. С. 75–78.

23. Ліпкан В. Зміст пропаганди на сучасному етапі. *GOAL*. 2016. URL: http://goal-int.org/zmist-propagandi-na-suchasnomu-etapi/ (дата звернення: 23.07.2026).

24. Кунєв Ю.Д. Правове забезпечення інформаційної безпеки як предмет правового дослідження. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2021. № 1 (58). С. 95–102.

25. Гребенюк А. Антиукраїнська пропаганда: характерні риси та поняття. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського*. 2021. Вип.61. С. 128–139. https://doi.org/10.15407/np.61.128

Iurynets Ju. L., Belkin L. M., Kryvolap E. V. LIMITATIONS ON THE RIGHTS OF SELF-EXPRESSION IN INFORMATION AND COMMUNICATION SYSTEMS

The article examines the theoretical and legal foundations of restricting the right to self-expression in information and communication systems in the context of contemporary information threats, digital transformation of society, and ensuring the national security of Ukraine. The relevance of the study is determined by the fact that, under the conditions of the development of the information society and the widespread use of digital technologies, the information environment has become one of the key means of exercising the right to freedom of expression. At the same time, it has also become a tool for spreading destructive information influence, propaganda, and hostile activities.

The purpose of the article is to conduct a comprehensive analysis of the legal foundations for restricting the right to self-expression in information and communication systems, to determine the permissible limits

of such restrictions in accordance with international human rights standards and Ukrainian legislation, and to substantiate directions for improving legal regulation under conditions of countering information threats.

The research applies general scientific and special legal methods, including analysis, synthesis, comparative legal analysis, and examination of the case-law of the European Court of Human Rights. The provisions of Article 10 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Article 34 of the Constitution of Ukraine, Ukrainian legislation in the fields of information security and cybersecurity, as well as the legal positions of the European Court of Human Rights concerning permissible restrictions on freedom of expression in the digital environment are analyzed.

It is established that the right to self-expression is not absolute and may be subject to restrictions provided that the requirements of legality, legitimate aim, necessity in a democratic society, and proportionality are met. Particular attention is paid to the fact that information and communication systems, due to the speed of information dissemination, cross-border nature, and wide audience coverage, create increased risks to public security and the rights of other persons.

The article substantiates that, in the context of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, restrictions on the dissemination of hostile propaganda, calls for violence, incitement to hatred, and other forms of destructive information influence may comply with international human rights standards, provided that they are legally defined and proportionate. It is concluded that an appropriate balance must be ensured between guaranteeing freedom of expression and protecting the information environment of the state from threats that endanger democratic society and national security.

Keywords: *freedom of expression, right to self-expression, information and communication systems, information security, cybersecurity, restriction of human rights, European Court of Human Rights, information warfare, national security.*

Дата першого надходження статті до видання: 30.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.11.2026